

Kautokeino opproret

Kautokeinoupproret har i mer än 150 år varit en traumatisk händelse och en mörk fläck i såväl den norska som i den samiska historien. Nils Gaup, som själv är ättling till en av ledarna för opproret, Elen, har gjort ett drama utifrån de samiska renskötarnas perspektiv. Han tecknar en bild av en auktoritär och korrupt allians mellan kyrkan, staten och de icke-samiska handelsmännen som bakgrund till konflikten. Filmen skildrar hur vanmakt både kan tvinga fram desperata metoder och ofrivilliga hjältar. Den ger också en bild av konflikten mellan en förstockad statskyrka och en folklig religiositet.

Rekommenderad för åk 8

EN FILMHANDLEDNING AV
LOUISE LAGERSTRÖM

Handling

1852 i Kautokeino, Finnmark Fylke i Nordnorge, ca 25 mil norr om Kiruna i höjd med Treriksroset.

Elen Aslaksdotter Skum försöker samla renfloken tillsammans med sin mor och sexårige sonen Lill-Aslak, medan hennes man Mathis sitter och super på den lokala krogen.

Ägaren till den kombinerade handelsboden och "svarta

huset", Carl Johan Ruth, har gjort sig outhärlig bland de renskötande samerna genom att servera brännvin på krita och sedan driva in skulderna i form av tvångsslaktade djur.

När Elen, som kommer för att hämta varor och sin berusade man, inte får med sig vad hon beställt med beskedet att krediten är slut, uppstår bråk. Mathis försöker helt sonika ta varorna men Ruths medhjälpare Lars Olof Bucht ger sig på honom. Mathis bror Aslak går emellan och erbjuder sig att betala Mathis skuld. Bucht vägrar dock och Elen säger då att hon hädanefter tänker bojkotta Ruths handelsbod. Dagen därpå kommer länsman Bucht upp för att tvångsinlösa hela Mathis skuld, som nu enligt Ruth uppgår till fem renar.

När de nu tvingas skaffa förnödenheter på annat håll beger de sig till Karesuando på den svenska sidan av gränsen. Där kommer de i kontakt med den karismatiska prästen Lars Levi Laestadius under en mässa han håller. Den bakfulle Mathis blir genast tagen av hans predikan om superiets förgörande kraft medan Elen ber predikanten att komma med till deras by för att tala inför den allt större skaran nedsupna samer.

Laestadius kan inte hjälpa henne men ger henne en pamflett om brännvinets fördärv samt en uppmuntran att hon själv skall föra Guds ord vidare. Styrkt av mötet börjar hon hålla gudstjänst för befolkningen i byn.

"Allt eftersom valde folk ett bättre liv", säger Elen. Nå-

got som inte sågs med blida ögon av Ruth vars affärer inte gick som han önskade trots att han byggt ett nytt handelshus. Laestadius nykterhetsbudskap verkade onekligen ha satt griller i huvudet på byborna, på gränsen till ren fanatism, menar Ruth. "I Sverige hade man tydligen genomfört spritförbud i hela Lappland!"

Genom sina kontakter i centralorten Alta ser Ruth nu till att Kautokeino får en 'riktig' präst. När Niels Vibe Stockfleth dundrar in i församlingens anspråkslösa möte, och till råga på allt slår ner Elen's mormor, får kampen mot överheten nytt bränsle. Mathis hotar och kräver respekt för församlingensborna. Prästen å sin sida försöker blidka samerna att komma till kyrkan men de vägrar. "Vi hörde inte av honom den hösten", konstaterar Elen.

Samerna fortsätter att vara bångstyriga. Aslak och Mons börjar konkurrera med Ruths verksamhet genom att själva idka byteshandel och försäljning när de forslar varor från marknaden i Kauresuando till närliggande siidas (samesamhällen). Något som visar sig bli en lönsam affär.

Inte ens Ruth kan tvinga folk att handla men han skvallrar till länsman om deras olagliga verksamhet. Ändå är det "provokation mot prästen" man använder som förevändning för att arrestera Mathis, Aslak och Mons. Sedan de förts till häktet i Tromsø står Elen åter ensam, nu med en splittrad renhjörd.

Sammanhållningen i byn växer sig starkare och med den i ryggen ger sig Elen på prästen för att få honom att förstå hur ohållbar situationen är om männen inte kan hjälpa till med renarna. Han hotar vänligt men bestämt med att om de bara accepterar den kristna vägen, så ska männen släppas. Elen ställer till med en scen då hon mitt i gudstjänsten anklagar prästen för att missbruka bibelns budskap. Länsman Haetta tar hennes parti och ser till att hon får hjälp med renarna. Han föreslår att fångarnas fall skall föras upp till landshövdingen. Till församlingens förfaran leder uttalandet till att Haetta blir avskedad och till ny länsman utses Lars Johan Bucht.

Man lyckas dock få biskop Juels gehör för situationen genom ett brev som levereras direkt av en ung samepojke.

Biskopen kommer till byn och imponeras av både församlingens kunskaper i läsning som i kristendom. Men inte ens han lyckas gjuta olja på vågorna i konflikten mellan Stockfleth och församlingen och lovar att en ny präst kommer att utses. Han ber dem dock att respektera den kommande rättegångens utgång, vilket den än blir.

Elin och Lill-Aslak får hjälp av andra samer med renarna och en rättegång av högst chimär natur, där prästens ord är det enda som tycks väga in, kommer till stånd. Aslak, Mons och Rasmus döms till femton dagar på vatten och bröd, Mathis till åtta månaders straffarbete och Elen ska avtjäna ett och ett halvt års straffarbete.

Innan hon förs till Alta, tillåts hon följa Lill-Aslak till hans mormor. I desperation och ilska slår sig Elen fri och lyckas med sonen i famnen rymma med 'rajden' (en släde dragen av en ren). De döljer sina spår och gömmer sig i en avlägsen torvkåta.

Hotet om att hon måste stå för rättegångskostnaderna och då kommer att förlora hela sin renhjörd gör dock att hon lämnar gömstället. När den nye länsman Bucht självständigt försöker ta renarna blir det droppen som får bägaren att rinna över. Samerna släpper ut renarna och blandar dem i en enorm hjörd bestående av alla traktens tusentals renar.

En grupp samer med Aslak, Mons och Elen i spetsen beger sig så till Kautokeino och handelsmannens hus där Bucht och Ruth befinner sig. De vill försöka att skipa rättvisa, med våld om så krävs. Under den blodiga uppgörelsen som följer dödas Bucht och Ruth och handelsboden sätts i brand. Tillskyndande samer försöker få slut på bråket och övermannar Aslak och Mons som så småningom döms till döden.

Elen är den som efter sjutton års fängelse har berättat hela den dramatiska historien för sin nu vuxne son Aslak, och för biopubliken. De sitter vid lägerelden och hon avslutar med att bedyra hur mycket hon tänkt på honom under alla år. Om smärtan i minnena. Vi återvänder i tiden till halshuggningen av Aslak och Mons där den nye prästen, in i det sista, försöker få dem att ångra sina dåd. Men de varken vill eller kan.

Elen önskar att deras kamp och deras hopp fortsätter att leva i och genom sonen Lill-Aslak.

Makt och vanmakt

Forskare och historiker menar att det var flera orsaker som bidrog till att situationen urartade i Kautokeino 1852. Filmens regissör Nils Gaup låter spritproblematiken vara en grundläggande faktor. Ruth har underminerat de lokala samernas möjligheter att försörja sina familjer.

Elen, som inte bara ser den egna familjen splittras, blir en representant för många samiska kvinnor i liknande situation. Eftersom heller inget stöd finns att hämta hos kyrkans representant blir de extra mottagliga för Laestadius predikan och engagemang och fortsätter, inspirerade av honom, att hålla religiösa sammankomster.

När Mathis, Mons och Aslak arresteras för att ha hotat prästen känner samerna hur marken rämnar under deras fötter. Männerna har förstås även de en viktig roll för renskötseln, för familjernas existens och överlevnad. Deras försök att göra sig självständiga genom handelsbojkott, etablering av egen affärsverksamhet och religionsutövning besvaras från de som representerar makten; länsman, präst och handelsman, med metodiska repressalier. En skenrättegång gör det tydligt att rättssystemet, ur samernas synvinkel, helt är satt ur spel. Som salt i såren tvingas de själva betala för rättegångskostnaderna.

- Filmen beskriver händelserna och orsakerna bakom en grupp människor som med våld tar lagen i egna händer, när de inte får gehör eller möts med respekt för sin livssituation. Gaup har i intervjuer berättat att ett uppsåt med filmen är att berätta om vad vanmakt kan göra med människor. Vilka mekanismer får människan att, hur irrationellt det än kan te sig, ta till våld som en sista utväg? Vilka är, enligt filmen, orsakerna till upproret? Vilka grundläggande hot ser samerna mot deras sätt att leva? Hur hanterar filmen skuldfrågan? Vem ges skulden i filmen? Är det en delad skuld?

Filmen tydliggör att det handlar om ojämlikhet mellan de som har makt och de som inte har det. Samernas vilja att leva enligt sina traditioner, med (inom sin sfär) makt över sina liv, står i konflikt till det etablerade samhällets maktstruktur. Civilisation står mot vildmark. Statskyrka mot fritänkande. Samernas självständighet blir en provokation i maktens ögon och man svarar med strängast möjliga makt demonstration.

- Konflikter av den här karaktären, men med sin egna specifika upphov, pågår ständigt i vår värld. Mellanösterkonflikten får ofta stå som symbol för den ojämna kampen. En sida har makten och medlen, medan den andra i vanmakt just svarar med provokation och ibland med plötsligt överrumplande våld. Fundera över hur makt kan manifestera sig och vanmakt ta sig uttryck. Vilka paralleller det finns mellan den konflikten och filmens. Känner ni till andra pågående eller historiska exempel? Är det rätt att påstå att i förlängningen kan man se terrordåd och självmordattacker som den yttersta konsekvensen av vanmakt?

- Hur tänker ni kring dessa frågor? Är det förståeligt att människor tar till våld när de känner sig maktlösa? Kan våld någonsin vara befogat? Finns det andra lösningar, i så fall vilka? Vad uppnår man med våldsamma handlingar? Kan det fungera? Skaffa mer information om tillblivelsen av stater som Irland, Kosovo eller Israel och fundera på hur man genom historien har sett, och reagerat, på deras utomparlamentariska kamp för självständighet. Vilka likheter eller skillnader kan man se mellan deras och Elen's kamp?

- Gaup menar att religionen är en viktig orsak till konflikten. Kyrkans inskränkthet och intolerans bidrar starkt till samernas upprördhet. Han menar också att dagens polarisering av tro, västs kristendom mot östs islam, förstärker all form av maktkamp. Dessutom finns hotet mot att utöva den egna religionen som kan bidra till att maktlösa tar till våld i religionens namn. Diskutera vidare kring vilken roll religiösa motsättningar spelar i de stora konflikterna. Är det så att religionen spelar större roll än ideologier idag än för 20-30 år sedan?

Samerna och kyrkan - väckelserörelse och tro

För att förstå den snabba omvändelse som samerna genomgår i filmen och då särskilt Mathis omedelbara frälsning måste man inse vilken "superpräst" Lars Levi Laestadius var under denna tid.

När Laestadius kom till Karesuando som 26-åring blev han chockad över det utbredda alkoholmissbruket bland samerna i församlingen. Han såg vilka effekter det hade på familjerna, på renskötseln och på samhället i stort. Men han såg också hur handelsmännen både tjänade stora pengar på att sälja sprit och hur de systematiskt använde brännvinet för att få ner priset på de varor man köpte av samerna. Efter en religiös kris blev efter något decennium hans förkunnelse alltmer radikal och vid mitten av 1800-talet drog en väckelse fram bland samerna i den svenska delen av Lappland och supandet minskade påtagligt. Det var dessa stämningar som rådde när Aslak, Mathis och Elen kom till Karesuando och mötte Laestadius och hans förkunnelse.

Mötet mellan Elen och Laestadius äger rum efter en predikan, fylld av målande beskrivningar av alkoholens grepp om de stackars människorna; "Sådan makt har 'djävulens piss' /.../ Kroppen är den heliga andes tempel./.../ Gör bättring för du ödelägger dig själv. Och de dina och dina efterkommande."

"Laestadius slog an en sträng i hjärtat. Allt eftersom valde folk att leva ett bättre liv", säger Elen. Laestadianismen var en del av den stora folkväckelsen under 1800-talet som inte bara handlade om framväxten av frikyrkor och strömningar inom Svenska Kyrkan utan också om nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. Även om Laestadianismen idag anses som en konservativ rörelse inom den Svenska Kyrkan var den i sin tillblivelse en del av den förnyelse som kom att präglade kyrkosamfundet men också 1900-talets svenska samhälle. I så motto och i relation till samernas situation i mitten av 1800-talet var den en radikal rörelse.

Kyrkan slår tillbaka

"Det är den där jävla prästen Laestadius", fräser naturligtvis den uppretade Ruth vars näring hotas av Elen's kampanj. Han vet ju att Laestadius redan lyckats stoppa spritförsäljningen i svenska Lappland. Men att även kyrkan tyckte att prästen spred illäror med 'fanatiska undertoner' bland samerna är kanske mer förvånande.

Ruth ser också till att Kautokeino får en präst med auktoritet och styrka som brutalt stegar in i den samiska gemenskapen just som Elen predikar: "Vi är templet, inte kyrkan. Det är en byggnad som människor byggt. Omtanken finns inte i kyrkan. Den finns i våra hjärtan."

Detta är en provokation för Stockfleth som genast kräver att de slutar att genom sina ritualer 'missbruka Guds ord' och istället kommer till kyrkan. I detta ögonblick grundläggs ännu en bidragande konflikt till det kommande upproret.

Varför angriper du folk i en kristen församling? Samerna som tidigare haft en naturtro med offerriter och altare vid heliga platser i naturen ställer sig frågande. Dessa riter förstördes vid slutet av 1600-talet då "nåjdens trummor" skulle brännas. Under 1700-talet försvann i princip alla ursprungliga samiska religiösa traditioner och långsamt breddade kristendomen ut sig. Det är alltså inte ens en avvikande tro som provocerar prästen utan det faktum att de inte vill (och inte har tid) att gå i den fysiska kyrkans lokaler.

Gud finns överallt

"Gud bor inte i byggnader av trä och sten. Det står i Bibeln", säger Elen. I grunden handlar hennes och de andra samernas motstånd om friheten att själva tolka Bibelns ord och utöva sin tro på det sätt som passar deras levnadsvillkor i harmoni med arbetet på fjället. Från en kristen ståndpunkt är sådana möten okristliga, menar Stockfleth.

Kyrkan i vårt 2000-tal har både en konventionell och en nydanande sida. Samtidigt som alternativ finns söker sig somliga till den mer traditionella aspekten av kyrkan. Exempelvis gifter sig många unga par i den vanliga svenska kyrkan och man döper sina barn trots att man annars kanske inte går i kyrkan särskilt ofta. Det diskuteras ofta om kyrkan skall användas på skolavslutningar med tanke på att elever kan komma från så många skilda kulturer och ha andra religioner än den traditionellt kristna.

- Kan man gå i kyrkan även om man inte tror? Hur skall man se på att man som i Allhelgonakyrkan i Stockholm håller en liturgiskt avskalad lekmannabaserad gudstjänst, ordnar kulturevenemang, håller öppna meditationstunder och driver secondhandbutik i ett försök vara en kyrka för alla "inklusive ateister"?

- Varför blir Stockfleth så upprörd över Elen's syn på kyrkan och Guds roll? Hur ser ni på kyrkans roll idag, när vi inte längre har en statskyrka, när religionsfrihet råder och världens samtliga religioner finns samlade inom vårt land? Är kyrkan en byggnad eller ett innehåll?

Maktmissbruk

Stockfleth agerade på ett sätt som knappast var sanktionerat från högre ort. Istället förvandlas det hela till en personlig vendetta där han känner sig förolämpad och demonstrerar sin makt genom att anklaga samerna för att vara hotfulla. Han idkar utpressning genom att låta männen stanna i fängelse tills de 'anamlar kyrkans lära'.

- Fundera över hur prästens missbrukar sin position, och istället för ett stöd hotar och utpressar han. Någonstans finns en mjuk sida hos honom som vi inte vet om den är spelad eller välvilligt menad. Ena stunden verkar han vilja

lyssna på Elen's problematik för att i nästa hota henne. Hur använder han sin dubbla roll som förstående själavårdare och maktfullkomlig domare?

En annan av kyrkans män är biskop Juel. Han dyker upp som en ljus karismatisk leende gestalt som ärligt verkar vilja lösa problemet. Han berörs djupt av samernas "uppriktiga längtan efter Gud. Han hör prästens oro över den tilltagande 'fanatismen' men ser samtidigt att det är otroligt viktigt att kyrkan inte tar del i en världslig konflikt. Vi måste återupprätta tilliten mellan kyrkan och församlingen.

- Stockfleth menar att biskopen "har blivit förledd att se de troende med för blida ögon." Hur ser ni på biskopens roll från att han kommer som ett hopp om försoning till att hans diplomatiska framtoning inte leder till annat än att en ny präst skall tillsättas?

- I filmens slutscen, när de två samerna skall avrättas, blir den nye prästens uppgift att få dem att ångra sina brott. Aslak svarar att han vill ångra, men kan inte. Vad berättar det om hans tilltro till kyrkan? Till Gud?

Maktens tolkningsföreträdare

Den officiella versionen, främst baserad på rättsdokument, har hittills också varit "segerherrarnas" version. Som underlag till filmen har Gaup velat få fram "människornas" version.

Elen själv lämnade inte efter sig något skrivet. Men däremot finns det vittnesmål från personer som delade fängelsecell med henne. De är emellertid ofullständiga som om de blivit avbrutna mitt i. Kanske konfiskerades viktiga delar.

Vidare har Gaup haft den holländska antropologen Nellejet Zorgdragers avhandling *De rettfærdiges strid (De strijd der rechvaardigen)* som utgångspunkt för filmen.

På en film ställs inte samma krav på pålitliga källor, erkända metoder, öppenhet i tolkningen eller en exakt ståndpunkt ur upphovsmannens perspektiv. Exempelvis

vetenskapliga/historiska avhandlingar eller journalistiska dokument. Men det är inte desto mindre önskvärt att det finns en gedigen research och en ärlig hållning till det man vill gestalta.

Gaups version är en subjektiv bild från en efterlevande men det finns en stor överensstämmelse med de faktiska händelserna så som man känner dem idag utifrån arkivmaterial och rättegångsprotokoll. Själva tolkningen till ursprunget varierar däremot från att det var religiösa svärmare eller fanatiker som överreagerade, till att orsaken är de hårda villkoren, en allt hårdare myndighetspress på samekollektivet eller, som Gaup till stor del tolkar det, en ohelig allians mellan en korrupt kyrka och handelsmännens vinstintresse.

Upproret i Kautokeino har länge varit ett tabubelagt ämne i Norge. Ett kontroversiellt ämne då det så tydligt fanns två läger där samerna kände sig som offer medan Norge, 'civilisationen', såg upprorsmakarna som våldsbrottslingar som angrep rättsstaten och dess företrädare. Samernas situation efter upproret innebar också en rad försämringar, hårdare regleringar och inskränkta rättigheter.

Att aktualisera verkliga händelser genom filmatiseringar kan riva upp gamla sår. När det gäller *Kautokeino-upproret* har regissören att beakta både en nations kollektiva skam och risken att såra samesamfundet när han vill åskådliggöra en obekväms sanning som länge legat begravd.

Hjältinnor och skilda perspektiv

Gaup säger sig inte ha velat göra en hollywoodmässig actionfilm med svartvita karaktärer och med uppbenbar ond-god-polarisering. Istället vill han genom att framlägga flera personers perspektiv och den räckta händelser som leder fram till den tragiska finalen för att ge en så trovärdig bild som möjligt.

Filmen har ändå en huvudperson, Elen, vars berättelse och synvinkel blir filmens. Det är hennes starka personlighet och handlingskraft som driver filmen framåt. Ofrånkomligt kommer hon också att anta rollen som filmens hjälte. Hennes styrka och vilja överträffar omgivningens även om hon backas upp av andra samer, framför allt sin

bror och maken.

Ofta står hon ensam i bild. På fjället med renarna, i konfrontation med prästen och handelsmannen och när hon förmedlar Guds ord till sin lilla församling. Vissa scener tangerar actiongenren. Som när hon står öga mot öga med vargar eller slår ner länsman och rymmer. Med nästan omänskliga krafter tar hon sitt barn i famnen, trotsar snöovädret och finner ett gömställe undan de som jagar henne. Det finns tydliga stråk av styrka och ledarskap kring hennes gestalt.

Spänning är inte det primära målet med filmen utan det handlar mer om att beröra och väcka sympati. Elen's lilla gestalt är självlysande och representerar något slags sunt förnuft. Antagonisterna som ändå är starkt utkristalliserade är alla högresta mäktiga män. Den privata tvisten mellan henne och handelsmannen inledningsvis, och senare den mellan henne och prästen växer sig snart till en konflikt mellan samer och makten.

Det är inte bara konflikten som styr publikens sympatier. Också själva sättet på vilket personer rent visuellt presenteras och gestaltas är avgörande. Elen, med is i ögonbrynen och rosiga kinder, är naturbarnet som kommer in som en virvelvind från sysslorna på fjället. Klädedräkten är typiskt samisk och liknar inte alls de feminina klänningar som tidens norska kvinnor bar. Hon har ett lassö över axeln som visar att hon ständigt är i arbete. Hennes ansikte, ofta i närbild med ett förtvivat eller sammanbitet uttryck som för att förstärka hennes utsatthet.

Som jämförelse kan man se på den första bilden av prästen. Vi ser hans ryggtavla, klädd i svart lång rock då han närmar sig byn. En kvinna liknar honom vid en korp.

- Hur arbetar *Kautokeino-upproret* med filmens uttrycksmedel? På vilket sätt framställs personerna, deras egenska-

per och värderingar? Vinner bägge sidor våra sympatier? Finns det några förmildrande drag hos Stockfleth, Ruth eller Bucht? Hur framställs biskopen som kommer för att medla i konflikten?

Ett grepp är också Elen's voice över som för berättelsen framåt primärt för sin son Lill-Aslak men även för publiken. Både inledningen och slutet bygger helt på hennes röst. På så vis sammanfattar hon och knyter ihop berättelsen. Hennes roll som en av de inblandade ger en extra emotionell dimension och förstärker givetvis känslan av sanning i stoffet.

- Känsliga och spektakulära händelsers inneboende dramatik lockar givetvis filmskapare även om det alltid blir en balansgång hur man förhåller sig till en verklighet där riktiga människor varit inblandade. Kan man, Gaups intentioner till trots, ändå se Elen som en filmisk hjältinna och Kautokeino-upproret som lite 'hollywoodsk'?

Att gestalta kollektiva trauman

I svensk film kan man se en parallell till Jan Troells filmatisering av de så kallade Åmselemorden 1988. Inför filmen *Il Capitano* var han tvungen att ta många etiska och moraliska ställningstaganden för att inte skada efterlevande och vänner på den lilla orten. Manusets som skrevs av författaren P O Enquist bygger precis som i *Kautokeino-upproret* på rena fakta som författare och regissör samlat från rättegången mot mördaren Juha. Sedan har filmen en relativt fri form gentemot sitt ämne där regissören försöker söka ett svar på det obegripliga. Hur och när en människa tar beslutet att döda.

Kritiken och farhågorna var som störst innan filmen ens var gjord. Efteråt ansågs den inte vara vare sig spekulativ eller kränkande även om de var oundvikligt att den ändå rev upp gamla sår.

Efter 11 september-händelserna dök dokumentärer upp redan året därpå och en episodfilm *11 '09'01-September 11* där flera regissörer, bland andra Ken Loach, Sean Penn, och Claude Lelouche, gav sina högst egna tolkningar av händelsen. Nu finns redan en rad långfilmer, *United 93*, *World Trade Center* och *Flight 93*.

Skolskjutningarna i Columbine är ett annat amerikanskt trauma som filmatiserats. Den mest kända är Michael Moores dokumentär *Bowling for Columbine* som drar paralleller mellan en vapenfixerad och krigsorienterad nation och några tonåringars utanförskap som slutar i ett blodbad. Regissören Gus Van Sant tog i sin *Elephant* ett helt annat grepp om händelsen. I en okommenterad objektiv, i det närmaste poetisk stil smög sig berättelsen på åskådaren utan tillstymmelse till effektsökeri.

- Fundera över vilka sätt det finns att tolka historien. Har någon tolkningsföreträdare? Vilka friheter kan en filmare ta sig? Om man ger sig in på en ny tolkning av historien hur står sig ett strikt empiriskt perspektiv där man bara använder de källor man kan vara säker på, jämfört med den typ av friare tolkning som Gaup eller regissörer som Van Sant representerar. Vilka andra filmiska exempel känner ni till?

Samer

Samerna är Europas enda ursprungsfolk enligt FN:s definition som kortfattat innebär, förutom de geografiska röt-

terna, att man har en definierad kultur, ett språk och andra identifierbara traditioner. Andra exempel på urbefolkningar är t ex Nordamerikas indianer, Grönlands inuiter, Centralamerikas mayafolk och aboriginals i Australien.

Samerna, eller deras förfäder, har funnits i ett band från Kolahalvön i Ryssland över norra Finland, Sverige och Norge (av samerna kallat Sápmi) i ungefär 10 000 år och basen för deras existens har varit jakt, fiske och rennärning. Idag finns det ca 70 000 samer och 10 000 av dem lever på rennärning.

Det finns skriftliga källor som berättar om samerna långt tillbaks i tiden. Historieskrivare som romerske Tacitus, bysantinske Prokopios och isländske Snorre Sturlason beskriver samerna som ett folk som lever av det som naturen ger.

Samernas historia i de olika skandinaviska länderna skiljer sig lite åt men gemensamt är att de ur ett etniskt perspektiv varken var mer eller mindre diskriminerande än annan landsbygdsbefolkning fram till 1800-talet, även om det faktum att deras ursprungliga religion mer eller mindre utplånades ett par hundra år tidigare. Något som, vad man vet, fick stora kulturella och sociala konsekvenser.

I Norge blev samerna från ungefär 1850 dock utsatta för en hård förnorskningsspolitik. Delvis beroende på en allt starkare nationalism men också av olika ideologiska och sociala strömningar bland annat genom institutioner som skolan och kyrkan. Samerna skulle bli normmän och både språket och kulturella uttryck fick en allt svagare ställning. Detta speglas i filmen bland annat av den vikt som biskopen sätter vid samebarnens läsförmåga men också med den självklarhet som kyrkan agerar i rent juridiska frågor.

En av bakgrunderna till Kautokeinoupproret, förutom de religiösa och sociala spänningarna, menar många forskare också var att gränsen mellan Finland (då Storfurstendömet under rysk överhöghet) och Norge (i union med Sverige) stängdes 1852 vilket ökade problemen för samerna att hitta vinterbete för renarna.

- Världens ursprungsfolk har fått se sin kultur, sin mark och sin livsstil marginaliserade. Och trots ockupationer, tvångsflyttningar och ibland rena folkmord har många haft kraft att överleva. Nationer har pendlat mellan att försöka 'civilisera' ursprungsbefolkningar och isolera dem från resten av samhället. Hur tar detta sig uttryck i filmen, exempelvis i sättet att tala om dem?

- *Kautokeino-upproret* lyfter fram problematik som världens alla ursprungsfolk i olika grad delar. Den eviga kampen om rättigheter, självständighet och markområden, ofta utan att resten av nationens befolkning känt till eller brytt sig om problematiken. Indianernas existens är kanske den som världen har mest kännedom om. Inom filmen har skildringen av indianerna speglat samhällets syn. Ofta har de skildrats kollektivt, som konturlösa och ondsinta. Men filmatiseringar har också präglats av ett dåligt samvete som gjorde att man framställde indianer som fredsmäklare. Men i stort kan man nog påstå att man

inte tagit indianernas parti, eller ens rättvist beskrivit deras situation i någon högre grad. Hur tycker ni att samernas livsstil skildras? Finns det risk att man i sin välvilja idealiserar eller idylliserar deras sätt att leva?

- Vi kanske tror att Sverige till skillnad från andra länder skulle ha ett bättre förhållande till vår ursprungsbefolkning. Men först 1977 slog den svenska riksdagen fast att samerna är vårt ursprungsfolk. 1986 fick de sin egen flagga och 1993 inrättades Sametinget. Vad vet ni om samernas historia i Sverige? Om hur de lever idag? Samerna har ett eget nyhetsprogram, Oddasat. Vilka frågor tar de upp en vanlig dag? Är det viktigt också för svenskar i allmänhet att vår ursprungsbefolkning får möjlighet att bevara tradition, kultur och livsstil?

Källor

Norsk lärarhandledning http://www.filmweb.no/filmogkino/multimedia/archive/00123/kautokeino-oppr_ret_123929a.pdf
Sametinget
www.sametinget.no
www.sametinget.se
Samisk kultur och historia;
www.saami.info

Produktionsuppgifter

Norge, Danmark, Sverige 2008

Producent: Tove Klovvik, Jeanette Sundby

Manus: Nils Gaup, Nils Isak Eira, Reidar Jönson, Pelone Wahl

Regi: Nils Gaup

Foto: Philip Ogaard

Klippning: Jan-Olof Svarvar

Produktionsdesign: Karl K. Juliusson

I rollerna

Elen Skum - Anni-Kristiina Juuso

Mathis Haetta - Aslat Mahtte Gaup

Aslak Haetta - Mikkel Gaup

Handelsman Carl Johan Ruth - Mikael Persbrandt

Länsman Lars Johan Bucht - Peter Andersson

Mons Somby - Nils Peder Isaksen Gaup

Laestadius - Michael Nyqvist

Prästen Stockfleth - Björn Sundquist

Lill-Aslak - Ole Nicklas Guttom

Tekniska uppgifter

Speltid: 96 minuter

Format: Scope (2,35:1)

Ljudsystem: Dolby Digital

Censur: från 11 år

Svensk premiär: 5 september 2008

Distribution

SandrewMetronome, Box 5612, 114 86 Stockholm Te31 08-762 17 00, fax 08-23 08 50 www.sandrewmetronome.se

Redaktion: Andreas Hoffsten, Barn & ungdom, Svenska Filminstitutet, oktober 2008